

Bożena Itoya

Zgodność ze sztuką leksykograficzną jako kryterium oceny najnowszych słowników języka górnołużyckiego

1. Słownik jako przedmiot opisu metaleksykograficznego

Kompleksowe omówienie dzieła leksykograficznego powinno zawierać informacje ogólne na temat słownika oraz charakterystykę jego mikrostruktury i makrostruktury. Przykładowa recenzja z zakresu metaleksykografii polskiej¹ zawiera podtytuły: 1. Ogólne informacje o słowniku, 1.1. Forma edytorska słownika, 1.2. Zespół autorski, 1.3. Źródła słownika, 1.4. Wstęp do słownika, 2. Szczegółowe informacje o słowniku, 2.1. Zasób haseł słownika, 2.2. Zasady hasłowania, 2.3. Mikrostruktura słownika. W analizie metaleksykograficznej, jaką podejmuje się w każdej recenzji słownika, należy również ująć element oceny słownika.

Omówienie konkretnych słowników języka górnołużyckiego warto rozpocząć od wyznaczenia kryteriów opisu leksykograficznego oraz wskazania, które z nich wydają się adekwatne w szczególnej sytuacji słownikarstwa łużyckiego. Za najważniejsze czynniki tworzące tę sytuację uznajemy dwujęzyczność podstawowych, normatywnych słowników języka górnołużyckiego, ograniczone możliwości personalne łużyckich gremiów językoznawczych, niewielką częstotliwość ukazywania się słowników normatywnych, zróżnicowanie funkcjonalne subkodów łużycczyny (dyglosja), czy wreszcie niewielką ilość użytkowników języka.

1.1. Kryteria oceny opisu leksykograficznego

Metody analizy metaleksykograficznej opisywane są poprzez kryteria wartościowania słownika, do których Źmigrodzki zalicza:

1. przyjazność wobec użytkownika,
2. zgodność ze sztuką leksykograficzną,
3. zgodność z postulatami teorii językoznawczych,
4. adekwatność opisu leksykograficznego,
5. obiektywizm.²

Podstawą analizy metaleksykograficznej mogą być zatem czynniki o różnorodnym, niekoniecznie lingwistycznym charakterze. „Słownik przyjazny oznacza taki opis leksykograficzny, który jest łatwy w odbiorze dla każdego użytkownika; nie wymaga przygotowania specjalistycznego. „Przyjazność“ osiąga się przede wszystkim przez uproszczenie formalne opisu: rezygnację ze skrótów, odsyłaczy, również uproszczenie języka objaśnień itd.“³ Stosując kryterium „przyjazność wobec użytkownika“ metaleksy-

¹ P. ŹMIGRODZKI, Collins Dictionary & Thesaurus, Second Edition, Glasgow: Harper Collins, 2000, s. 1397, [w:] Nowe studia leksykograficzne, red. P. ŹMIGRODZKI, R. PRZYBYŁSKA, Kraków 2007, s. 123–133.

² P. ŹMIGRODZKI, Słowo – słownik – rzeczywistość, Kraków 2008, s. 38–60.

³ Ibid., s. 38–39.

kograf powinien zatem oceniać, czy autor słownika przeprowadził odpowiednie badania wśród użytkowników danego typu leksykografii i uwzględnił ich poziom wykształcenia, umiejętności korzystania ze słowników oraz oczekiwania względem nich. Autorzy słowników rzadko jednak operują odpowiednimi danymi statystycznymi i ankietowymi w chwili opracowywania słowników, użytkownicy raczej nie bywają pytani, czy potrzebują w słownikach skrótów, czy objaśnienia nie są pisane językiem zbyt prostym, przez co podważane są ich kompetencje językowe. Przyjazność słownika jest zatem umowna, zależy od interpretacji leksykografa i w ocenie słownika należy ją stosować jako kryterium dodatkowe, a nie podstawowe.

Zgodność ze sztuką leksykograficzną jest przy ocenie słownika kryterium zdecydowanie bardziej czytelnym i uniwersalnym, dotyczy ściśle metaleksykografii, a zarazem uwzględnia czynniki zewnątrzjęzykowe – oczekiwania użytkowników słownika: „Przejawia się [...] w zastosowaniu tych zwyczajów i konwencji, które zostały w tradycji leksykograficznej utrwalone i uświęcone“, a zatem oznacza „dochowanie wierności konwencjom w zakresie [...] systemu skrótów, odsyłaczy, zwyczajów hasłowania odpowiednich faktów językowych itp. [...]. Każdy leksykograf powinien te konwencje brać pod uwagę, gdyż są one utrwalone w świadomości użytkowników na podobieństwo jakiegoś kodu kulturowego, a przyzwyczajenie odbiorców jest niezwykle trudno zmienić“.⁴ Zgodność z tradycją leksykograficzną w tej interpretacji stanowi dla nas podstawowe kryterium ewaluacji słownika językowego.

Słownik nie może być omawiany z zastosowaniem wszystkich wymienionych kryteriów łącznie. W jednym ujęciu dane dzieło może być wzorcem, a równocześnie służyć jako negatywny przykład, jeśli jako podstawę analizy przyjąć inny czynnik. Na przykład „kryterium zgodności z aktualnym stanem wiedzy językoznawczej pozostaje w pewnym konflikcie z kryterium zgodności ze sztuką leksykograficzną (czytaj: z tradycją)“.⁵ Nie istnieje ewaluacja dzieła leksykograficznego prowadząca do oceny jednoznacznie pozytywnej lub negatywnej, każdy słownik w jednym ujęciu będzie posiadał więcej wad, a w innym – zalet.

Kryterium oceny opisu leksykograficznego należy dostosować do leksykografii danego języka w sposób obiektywny, opierając się między innymi na aktualnej sytuacji językowej oraz założeniach polityki językowej, nie zaś na własnych preferencjach badawczych, oczekiwaniach względem słownika czy kompetencjach językowych.

1.2. Typologizacja i ocena słowników języka górnołużyckiego

Ewaluacja leksykografii górnołużyckiej przebiega sprawniej przy wykorzystaniu kryteriów oceny słownika przyjmowanych w polskiej metaleksykografii, niż poprzez odniesienie słowników łużycczyzny do podziałów stosowanych w typologii słowników językowych, a tym samym badanie ich zgodności z modelem danego słownika językowego. W metaleksykografii istnieją bowiem tylko klasyfikacje słowników adekwatne do wzorcowej leksykografii języka „dużego“, stosowanego we wszystkich sytuacjach komunikacyjnych i posiadającego status języka urzędowego w danym państwie narodowym.⁶

⁴ Ibid., s. 44.

⁵ Ibid., s. 48.

⁶ Zob. B. ITOYA, Hybrydyzacja słownika ortograficznego w leksykografii górnołużyckiej, [w:] Prace Filologiczne (tom zawierający artykuły z konferencji „II Glosa do leksykografii polskiej“, Uniwersytet Warszawski, 8.–9.10.2009 r.), w druku.

Ocena dzieła leksykograficznego, według jednego lub kilku kryteriów przyjętych w metaleksykografii, jest natomiast bardziej uniwersalna, mniej zależna od sytuacji języka „dużego“ lub „małego“.

W przypadku leksykografii górnołużyckiej odpowiednie wydaje się zwłaszcza wartościowanie słownika z uwagi na jego związek z tradycją leksykograficzną. Specyficzne pod względem typologicznym słowniki języka górnołużyckiego należy oceniać przede wszystkim poprzez zestawienie z dziełami im najbliższymi, należącymi do leksykografii tego samego języka. Jeżeli omawiamy dzieło porównując je z wcześniejszymi edycjami lub słownikami tego samego języka i podobnego typu, uzyskujemy najpewniejsze dane na temat kierunku polityki językowej w czystej formie, bez objaśnień koniecznych w przypadku oceny słownika na podstawie jego przyjazności wobec użytkownika, zgodności z postulatami teorii językoznawczych, adekwatności czy obiektywizmu opisu leksykograficznego. Zgodność ze sztuką leksykograficzną jako kryterium oceny opisu leksykograficznego najlepiej odnosi się do realiów tworzenia i funkcjonowania słowników łużycczyzny. Jednocześnie jest to jedyna metoda oceny opisu leksykograficznego, którą można zastosować w konfrontatywnych badaniach języków słowiańskich także dla łużycczyzny. Pozostałe kryteria trudno przyjąć w ewaluacji słowników języka górnołużyckiego bez daleko idącej modyfikacji.

Zabiegi mieszczące się w pojęciu „przyjazność słownika“ można stosować w słowniku języka, którego użytkownicy posiadają wysokie kompetencje językowe. Tymczasem język górnołużycki używany jest w niewielu sytuacjach komunikacyjnych, w warunkach bilingwizmu oraz dyglosji. Łużyczanie do prawidłowego posługiwania się językiem ojczystym, w tym materiałem leksykograficznym, potrzebują licznych wskazówek, jak kwalifikatory stylistyczne czy wykład semantyczny, a zatem właśnie tych elementów artykułu hasłowego, z których teoretycznie należy zrezygnować, aby słownik był przyjazny. W leksykografii górnołużyckiej upraszczanie mikrostruktury słownika może zakłócić jego czytelność i użyteczność, a zatem przyjazność słownika w rozumieniu Żmigrodzkiego nie powinna być dążeniem leksykografów łużyckich, ani kryterium oceny ich pracy.

W leksykografii górnołużyckiej problematyczne okazuje się również stosowanie kryterium oceny „adekwatność opisu leksykograficznego“, która „oznacza zgodność z ‚rzeczywistością językową‘, z danymi, które można: 1) wysnuć z kompetencji językowej mówiącego danym językiem naturalnym; 2) wywnioskować z (wielorako interpretowanego) empirycznego materiału językowego, tj. przede wszystkim użycia języka poświadczonego w tekstach“.⁷ Umiejętności czynnego zastosowania górnołużyckiego języka literackiego przez jego naturalnych użytkowników uznaje się za niskie, nawet zrozumienie tekstów napisanych językiem literackim bywa problematyczne dla uczniów szkół łużyckich.⁸ Słownik języka górnołużyckiego zawsze zawiera dane nieadekwatne do kompetencji językowych Łużyczan, a mianowicie znacznie je przewyższające. Jest to jednak działanie celowe i logiczne w sytuacji języka zagrożonego wyginięciem. Dodatkowo normotwórczy charakter działalności kodyfikacyjnej, niejednokrotnie podejmowanej w słownikach języka górnołużyckiego, wyklucza uwzględnienie niektórych zagadnień, jakie według Żmigrodzkiego należy brać pod uwagę przy ocenie adekwatności opisu słownikowego, na przykład: „zgodność zamieszczanej ilustracji przykłado-

⁷ P. ŻMIGRODZKI, *Słowo – słownik – rzeczywistość*, s. 50.

⁸ J. ŠOLČINA, E. WORNAR, *Čehodla trjebamy jednorěčny hornjoserbski słownik?* [w:] *Sprawy łużyckie w ich słowiańskich kontekstach*, red. E. SIATKOWSKA, J. MOLAS, Warszawa 1996, s. 18.

wej z materiałem językowym, z jakim można się spotkać w użyciu rzeczywistym [...], zgodność zamieszczanej informacji ortograficznej, fonetycznej i fleksyjnej [...] z tym, jak się danego wyrazu rzeczywiście używa“.⁹

Niedostosowane do sytuacji słownikarstwa górnołużyckiego wydaje się również ostatnie kryterium oceny – obiektywizm w opisie leksykograficznym, którego zwolennicy twierdzą, że „Opis leksykograficzny powinien zawierać wszystko (i tylko to), co się da wyinterpretować z obserwacji zachowania jednostek języka w tekstach i sposobów rozumienia tych tekstów przez użytkowników języka“.¹⁰ Słaba znajomość języka literackiego Łużyczan wyklucza bowiem tworzenie słowników w oparciu o interpretację semantyczną czy stylistyczną dokonywaną przez typowych użytkowników języka. Ponadto twórcy słowników języka górnołużyckiego nie mogą być w pełni obiektywni przy konstrukcji makro- i mikrostruktury słownika, ponieważ są w znaczący sposób ograniczani formą i objętością słownika dwujęzycznego. Eliminacja materiału słownikowego odbywa się w tym przypadku według innych zasad niż na przykład w leksykografii polskiej, podobnie w związanych artykułach hasłowych słowników łużycczyzny nie ma miejsca na tak zwaną perswazyjność definicji, której to stosunkowo często poświęca się uwagę w omówieniach słowników języka polskiego.

2. Najnowsze normatywne słowniki języka górnołużyckiego a tradycje leksykografii łużyckiej

2.1. Dobór słowników i ich dotychczasowy opis metaleksykograficzny

Przedmiotem analizy są w tym miejscu dwa nowsze słowniki języka górnołużyckiego: *Prawopisny słownik hornjoserbskeje rěče* z 2005 roku (dalej: PSHR) oraz *Němsko-hornjoserbski słownik noweje leksiki*, opublikowany w roku 2006 (dalej: NHSNL). Taki dobór korpusu badawczego wynika z podobieństw pomiędzy słownikami, jakie zachodzą na różnych płaszczyznach analizy metaleksykograficznej i decydują o ich zbliżonym znaczeniu we współczesnej leksykografii górnołużyckiej. PSHR i NHSNL należy porównywać, ponieważ:

1. Są **słownikami normatywnymi**, jednak trzeba nadmienić, że w przypadku NHSNL twierdzimy tak za autorami słownika i uwzględniając nietypową sytuację łużycczyzny, gdyż przy odniesieniu do pojęcia słownika normatywnego, jakie funkcjonuje w leksykografii opisującej języki „duże“¹¹, pojawiają się zastrzeżenia co do normatywnego charakteru górnołużyckiego słownika neologizmów.
2. Są **podstawowymi słownikami** współczesnego języka górnołużyckiego – najnowszymi, najbardziej aktualnymi, każdy z nich w pewnym stopniu pełni funkcję nieistniejącego słownika ogólnego, stanowią podstawowe źródło informacji o normie skodyfikowanej.

⁹ P. ŻMIGRODZKI, *Słowo – słownik – rzeczywistość*, s. 52–53.

¹⁰ *Ibid.*, s. 60.

¹¹ B. ITOYA, *Przebieg procesu kodyfikacji leksyki górnołużyckiej*, [w:] *Leksykologiske přinoški. III. seminar serbskeje słowotwórby. III Seminarium Słowotwórstwa Łużyckiego*. Uniwersytet Gdański / Serbski institut 22.–23. 6. 2007, red. M. MILEWSKA-STAWIANY, S. WÓLKOWA, *Budyšin* 2008, s. 38–39.

3. Przy konstrukcji słowników **nawiązano bezpośrednio do wcześniejszych dzieł leksykografii górnołużyckiej**, a autorzy NHSNL odnosili się do rozwiązań zastosowanych w PSHR.

Wybrane słowniki nie doczekały się recenzji naukowych omawiających je całościowo. W metaleksykografii sorabistycznej PSHR i NHSNL zostały opisane jedynie pobieżnie. Autorzy pojedynczych artykułów, publikowanych przede wszystkim na łamach czasopism „Rozhled“ oraz „Sor@pis“, analizowali szczegółowe zagadnienia związane z makro- lub mikrostrukturą danego słownika. Ocena podejmowana w tych tekstach często ma charakter subiektywny, przeważnie wiąże się z konkretnym poglądem normatywnym reprezentowanym przez autora artykułu lub wynika z jego kompetencji językowych.

Słownik ortograficzny z 2005 roku najdokładniej został omówiony w dwóch artykułach E. Warnara¹², który należał do zespołu pracującego nad najnowszym wydaniem *Völkl*. W niewielkiej objętościowo recenzji z 2006 roku Warnar przytacza okoliczności publikacji PSHR i zarysowuje kondycję górnołużyckiej leksykografii, podkreślając konieczność ponownego przeglądu reguł ortografii górnołużyckiej oraz wprowadzenia w PSHR gruntownych zmian, ponieważ zauważa się różnice pomiędzy kolejnymi edycjami słownika oraz między zasadami pisowni a materiałem słownikowym.¹³ Warnar omawia również szereg szczegółowych rozwiązań zastosowanych w słowniku, głównie w sferze jego mikrostruktury, czasem wyrażając swój negatywny do nich stosunek.

W artykule *Quo vadis, serbska leksikografija?* z roku 2008 Warnar przedstawia PSHR jako słownik hybrydyczny, w którym budowa artykułu hasłowego wykracza poza model mikrostruktury słownika ortograficznego.¹⁴ Ponadto najnowszy *Völkel* omawiany jest łącznie z innymi nowszymi słownikami łużycczyzny, w których, według Warnara, kwalifikacja stylistyczna leksemów opiera się w znacznym stopniu na kompetencjach językowych leksykografów. Niedociągnięcie to wiąże autor z kondycją łużyckiej lingwistyki korpusowej: współczesna leksykografia europejska szeroko wykorzystuje materiał pochodzący z korpusów elektronicznych, tymczasem nie został ukończony korpus języka górnołużyckiego spełniający podstawowe wymogi lingwistyki korpusowej, przede wszystkim zaś kryterium reprezentatywności. Leksykografowie łużyccy nie mają dostępu do solidnej bazy materiałowej, dlatego przydział kwalifikatorów stylistycznych w słownikach łużycczyzny ma charakter uznaniowy.

Warnar wskazuje również na nieprawidłowości zachodzące we współczesnej leksykografii łużyckiej, a zatem między innymi w PSHR, przy doborze przykładów zastosowania leksemu górnołużyckiego: „Město toho, zo bazuje podata informacija na poměrach w njeprowokowanych wuprajenjach, jewja so w najhóršim padže přikłady, kiž buchu wot awtora słownika ad-hoc wumyslene, w mjenje dramatiskich padach tajke, kiž drje su awtentiske, ale nic typiske“.¹⁵

Niemiecko-górnołużyckiemu słownikowi nowej leksyki po jego wydaniu poświęcono dotąd dwa artykuły w miesięczniku „Rozhled“, przy czym pierwszy z nich – *Strate-*

¹² E. WORNAR, Nowy prawopisny słownik, [w:] *Rozhled*. Serbski kulturny časopis 56 (2006) 9, s. 340–341; E. WORNAR, Quo vadis, serbska leksikografija?, [w:] *Sor@pis* 1/2008, s. 5–18.

¹³ Zob. także S. WÖLKOWA, Wo rěčespytnym džěle po wuńdženju Prawopisneho słownika, [w:] *Rozhled*. Serbski kulturny časopis 56 (2006) 12, s. 437.

¹⁴ Zob. B. ITOYA, Hybrydyzacja słownika ortograficznego w leksykografii górnołużyckiej.

¹⁵ E. WORNAR, Quo vadis, serbska leksikografija?, s. 12.

*gije modernizovanja hornjoserbskeho słowoskłada*¹⁶ – jedynie pośrednio dotyczy NHSNL. Autorki artykułu (a zarazem współautorki NHSNL) omawiają przede wszystkim mechanizmy tworzenia leksemów we współczesnym języku górnołużyckim, równocześnie wyznaczając tendencje rozwojowe rządzące systemem języka oraz kierunki polityki językowej. NHSNL stanowi przykład zastosowania w praktyce leksykograficznej teoretycznych ustaleń z dziedziny słowotwórstwa, częściowo poczynionych przez same autorki.

Najbardziej szczegółowym opracowaniem dotyczącym NHSNL jest recenzja *Moderne hornjoserbske słowništvo we wužitnym słowniku*.¹⁷ I. Šerakowa przytoczyła ogólne informacje na temat słownika, w sposób przystępny dla wszystkich czytelników „Rozhladu” scharakteryzowała metodologię działalności kodyfikacyjnej zastosowaną w NHSNL, omówiła pokrótce dobór haseł słownikowych i zasady ich uporządkowania, a przede wszystkim mikrostrukturę słownika. Zaangażowanie autorki artykułu w liczne projekty językoznawcze dotyczące łużycczyzny, w tym prace Górnołużyckiej Komisji Językowej (dalej: HRK) i przygotowanie obu omawianych tu słowników, wpływa na nietypowy charakter recenzji. Tekst nie zawiera bowiem „zewnętrznej” oceny, ale opisuje niektóre etapy prac nad słownikiem, czy też ustalenia HRK w nim wykorzystane, wraz z wyróżnieniem rozwiązań dla autorki niejasnych lub błędnych. Refleksje te stanowią właściwie aneks do NHSNL, głos w dyskusji toczony w środowisku językoznawców łużyckich.

Żaden z omawianych w tym miejscu słowników nie doczekał się kompleksowej recenzji naukowej odpowiadającej wymogom nowoczesnej metaleksykografii. Również niniejszy artykuł nie pretenduje do tego statusu, ponieważ analizujemy PSHR i NHSNL z uwzględnieniem tylko jednego kryterium oceny słownika. Naszym celem jest przede wszystkim wzbogacenie teorii leksykografii łużyckiej przez odniesienie jej osiągnięć do terminologii i nurtów badawczych obecnych we współczesnej metaleksykografii polskiej.

2.2. *Prawopisny słownik hornjoserbskeje rěče*

Przy analizie PSHR wyjątkowo przydatne okazały się niepublikowane teksty, przekazane autorce niniejszego artykułu przez T. Meškanka: instrukcje dla zespołu przygotowującego nowe wydanie słownika, sprawozdania i wystąpienia (między innymi na zebraniach HRK), powstające w toku prac nad PSHR.

W szczegółowej części analizy słownik porównujemy z jego poprzednim, czwartym wydaniem z roku 1981.¹⁸ Należy jednak zaznaczyć, że PSHR nawiązuje również do innych, nowszych publikacji normatywnych: dwutomowego słownika niemiecko-górnołużyckiego z lat 1989–1991¹⁹ (dalej: NHS), dwóch gramatyk języka górnołużyckiego²⁰ oraz słownika neologizmów, powstającego równocześnie z PSHR.

¹⁶ A. POHONČOWA, J. ŠOLČINA, Strategije modernizovanja hornjoserbskeho słowoskłada, [w:] Rozhľad. Serbski kulturny časopis 57 (2007) 1, s. 5–9.

¹⁷ I. ŠERAKOWA, Moderne hornjoserbske słowništvo we wužitnym słowniku, [w:] Rozhľad. Serbski kulturny časopis 59 (2009) 6, s. 222–224.

¹⁸ P. VÖLKELE, Hornjoserbsko-němski słownik: prawopisny słownik hornjoserbskeje rěče. Ober-sorbisch-deutsches Wörterbuch, 4. wobdž. a sylnje rozš. nakł., Budyšin 1981.

¹⁹ H. JENČ, F. MICHALK, I. ŠERAKOWA, Němsko-hornjoserbski słownik, t. I–II, Budyšin 1989–1991.

²⁰ Zob. T. MEŠKANK, I. ŠERAKOWA, Wotmołwa na posudkaj (Wystąpienie na zebraniu Górnołużyckiej Komisji Językowej (HRK) 30 kwietnia 2004 r.) [tekst niepublikowany], s. 2:

2.2.1. Źródła słownika

Zespół odpowiedzialny za zmiany i uzupełnienia w PSHR korzystał zarówno z poprzednich edycji słownika, jak ze źródeł niedostępnych autorowi na przełomie lat 70. i 80. XX wieku: słownika górnołużycko-angielskiego Geralda Stone'a²¹, NHS, słowników terminologicznych wydanych w latach 90. XX wieku, czy słownicza „Serbskich Nowin”²². Ponadto nowe objaśnienia zawarte w artykułach hasłowych przygotowano między innymi w oparciu o słownik Dudena, Meyers Taschen Lexikon, wyszukiwarke internetową Google.²³

2.2.2. Wstęp i aneksy do słownika

PSHR nie zawiera przedmowy do pierwszego wydania *Völkla*²⁴, zamieszczonej jeszcze w czwartej edycji słownika i posiadającej nie tylko wartość historyczną, ale i objaśniającą. Tym samym pominięto istotne informacje na temat przeznaczenia i genezy słownika, które znane są prawdopodobnie tylko starszemu pokoleniu użytkowników łużycczyzny, korzystającemu również z wcześniejszych edycji dzieła.

W PSHR zamieszczono wstęp tylko w wersji górnołużyckiej, podczas gdy w słowniku z roku 1981 zarówno przedmowa do pierwszego, jak i czwartego wydania *Völkla* posiadała dwie równoległe wersje językowe – górnołużycką i niemiecką. Zmiana ta wynika z ogólnego zamysłu uczynienia języka górnołużyckiego dominującym w PSHR, słowniku adresowanym, inaczej niż dawniejsze jego edycje, do Łużyczan dobrze znających swój język ojczysty. Projekcja użytkownika stanowi w tym wypadku rozwinięcie, a nie negację założeń autora, który obrał łużycczyzną językiem wyjściowym słownika.

W odróżnieniu od czwartego wydania *Völkla*, we wstępie do PSHR wyszczególniono najważniejsze zmiany wprowadzone w układzie słownika i pisowni zawartych w nim leksemów. Ponadto wyliczono najistotniejsze cele i najpilniejsze zadania kodyfikatorów pisowni górnołużyckiej, czego nie czynił autor słownika w jego poprzednich edycjach. Uwagi te wpływają na korzystną ocenę wstępu do PSHR, ponieważ tłumaczą niedoskonałości słownika związane z okrojeniem grupy aneksów zamieszczonych w czwartym wydaniu.

PSHR nie zawiera bowiem zasad ortografii i interpunkcji, ostatnio publikowanych dla języka górnołużyckiego w poprzednim wydaniu słownika, a jedynie wykaz skrótów stosowanych w języku górnołużyckim oraz zasady i przykłady dzielenia wyrazów, krytycznie oceniane przez Wornara.²⁵ Brak dodatku teoretycznego wpływa na negatywną ocenę PSHR, gdyż taka zmiana jest sprzeczna nie tylko z tradycją górnołużyckiej leksykografii, ale i z zapotrzebowaniem użytkowników języka. Dodatkowo w litera-

„Njedubluje so [...] leksika z němsko-hornjoserbskeho słownika noweje leksiki [...], respektuje [PSHR] do dalokeje měry morfologiske podača w institutnym słowniku 1989/91, kiž bazuja na dopóznacach, sfiksowanych w Faskowej/Michałkowej gramatice z lěta 1981, a podača w Faskowym Pućniku po hornjoserbšćinje“.

²¹ G. STONE, Hornjoserbsko-jendźelski słownik. Upper Sorbian-English Dictionary, Budyšin 2002.

²² T. MEŠKANK, I. ŠĚRAKOWA, *Wotmołwa na posudkaj*, s. 3.

²³ *Ibid.*, s. 4.

²⁴ P. VÖLKEL, Hornjoserbsko-němski słownik. Prawopisny słownik hornjoserbskeje rěče. Ober-sorbisch-deutsches Wörterbuch, Budyšin 1970.

²⁵ Zob. E. WORNAR, *Nowy prawopisny słownik*, s. 340: „[...] přewzała je so bohužel lisćina džělenych słowow, kiž by so lěpje wuwostajila, dokołž namakaš w nej tójšto džělenjow, kiž ani praksy ani prawidła njewotpowěduja“.

turze przedmiotu podkreśla się niezgodność pisowni leksemów zawartych w słowniku z obowiązującymi, niepublikowanymi bądź ukazującymi się sporadycznie i w rozproszeniu, zasadami ortografii górnołużyckiej.

Cennym dodatkiem do wstępu są zamieszczone na wewnętrznej stronie okładek wykresy struktury artykułów hasłowych²⁶ wraz z objaśnieniami w języku górnołużyckim. Modele te są czytelne i czynią PSHR bardziej użytecznym od poprzedniego słownika, w którym nie miały odpowiednika graficznego ani opisowego.

2.2.3. Makrostruktura słownika

2.2.3.1. Zasób hasel słownika

W stosunku do poprzedniego wydania PSHR został poszerzony o 7700 hasel – ponad 10% wcześniejszej zawartości – osiągając około 52 000 wyrazów hasłowych. Dobór nowego materiału leksykalnego nie przeczy zasadom kompozycji wcześniejszych edycji *Völkla*, wiąże się z naturalnym rozwojem słownictwa i jest zgodny z pierwotnymi zamierzeniami autora, wyrażonymi we wstępie do pierwszego wydania słownika, a mianowicie odpowiada oczekiwaniom stawianym wobec słownika ortograficznego i popularnego słownika dwujęzycznego.²⁷ Zespół przygotowujący PSHR uzupełniał dawny zasób hasel przede wszystkim „wo tajku leksiku, kotraž słuži powšitkownej towaršnostnej komunikaciji, mjenje wo specielnu terminologiju. [...] Ze staršeje leksiki, kotraž w 4. nakładže pobračuje, su so punktuelnje dalše hesla přiwzali“.²⁸ Podobnie konstruował makrostrukturę słownika sam autor.²⁹

W doborze materiału leksykalnego opierano się na nowszych słownikach języka niemieckiego³⁰, korzystając także z przyjmowanych w nich rozwiązań, na przykład „Po přikładže němskeho Dudena su w nowonakładže mało znate słowa wujasnjene, a to pak přez kwalifikator fachoweho wobłuka pak werbalnje“.³¹ Wykorzystanie leksykografii języka niemieckiego, dominującego w życiu codziennym wszystkich Łużyczan i obecnego w każdym podstawowym słowniku łużycczyzny, cechowało słownikarstwo łużyckie od zawsze, a zatem PSHR pod tym względem nie odstępuje od tradycji.

2.2.3.2. Zasady haslowania

Z informacji podawanych jeszcze przed publikacją PSHR wynika, że w artykułach hasłowych zastosowano odwołania do innych hasel tylko w jednym kierunku, mianowicie: „a) wotkazy wot po originalu pisaneho słowa na zeserbšćene słowo, b) wotkazy wot mjenje wužiwaneho na bóle wužiwane, c) wot cuzeho słowa na serbske słowo. Tute

²⁶ Dla każdej części mowy opracowano osobny wykres.

²⁷ Chociaż zasób hasel słownikowych PSHR odpowiada popularnemu słownikowi dwujęzycznemu, zastępującemu nieistniejący jednojęzyczny słownik ogólny, zespół przygotowujący najnowsze wydanie *Völkla* podkreśla, że jest to przede wszystkim słownik ortograficzny, co obrazować ma zmiana tytułu słownika: *Hornjoserbsko-němski słownik. Prawopisny słownik hornjoserbskeje rěče* na *Prawopisny słownik hornjoserbskeje rěče. Hornjoserbsko-němski słownik*. Zob. B. ITOYA, Hybrydyzacja słownika ortograficznego w leksykografii górnołużyckiej.

²⁸ T. MEŠKANK, I. ŠĚRAKOWA, *Wotmołwa na posudkaj*, s. 2.

²⁹ P. VÖLKEL, *Hornjoserbsko-němski słownik. Prawopisny słownik hornjoserbskeje rěče*, Budyšin 1981, s. 7.

³⁰ T. MEŠKANK, I. ŠĚRAKOWA, *Wotmołwa na posudkaj*, s. 4.

³¹ PSHR, s. 7.

riadowanje je so tohodla zawjedlo, zo by so wužiwarnej zmóžnilo, so skerje lěpje serbsce zwuraznić³². Reguly te są realizowane w słowniku, na przykład w artykule hasłowym *essayistiski* znajduje się odwołanie do hasła *esejistiski*, ale nie odwrotnie, podobnie w hasłach *w skutku* i *woprawdže* oraz *paradiz* i *raj*, ale w przypadku haseł *particip* i *podźělnik* czy *parusrěbak* i *dymnik* odsyłacze do odpowiednika znajdziemy w obu artykułach hasłowych, przy czym wzajemne odwołania dotyczą czasem nawet trzech haseł, na przykład *sadk*, *mućenk* i *nasada*.³³ Odstępstwa od reguł zostały wspomniane przez T. Meškankę i I. Šerakową w toku prac nad PSHR, ponieważ „W padže b) a wosebje c) njehodži so [...] objektivnje žana dospołnosť docpěć³⁴”.

We wcześniejszym wydaniu słownika zasady stosowania odsyłaczy są mniej jasne i konsekwentne. W odpowiednikach przytoczonych powyżej artykułów hasłowych odwołania mają bądź kierunek jednakowy jak w PSHR (*paradiz* → *raj*), bądź też odwrotny (*esejistiski* → *essayistiski*), niektórych ekwiwalentów w *Völkle* z 1981 jeszcze nie odnotowano (*parusrěbak*, *mućenk*), czasem też obydwa hasła występują w starszej wersji słownika, ale nie są połączone odsyłaczami (*particip* i *podźělnik*, *sadk* i *nasada*). W zakresie zastosowania odwołań zasługą zespołu przygotowującego PSHR jest więc uporządkowanie reguł i dość konsekwentne wprowadzenie ich do mikrostruktury słownika, a tym samym ulepszenie dawnego *Völkla*.

2.2.4. Mikrostruktura słownika

W artykułach hasłowych PSHR zmieniono zakres informacji gramatycznej. Wcześniejsze wydanie słownika oprócz formy podstawowej zawierało końcówki fleksyjne dopełniacza dla rzeczowników, pierwszej i drugiej osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego czasowników oraz rodzaju żeńskiego i nijakiego przymiotnika. W najnowszym *Völkle* przymiotnik zamieszcza się wyłącznie w formie podstawowej (rodzaj męski), końcówki fleksyjne dla rodzaju żeńskiego i nijakiego usunięto ze względu na ich regularność. Natomiast przy leksemach często stosowanych błędnie podaje się również dodatkowe końcówki fleksyjne: dla rzeczowników (przeważnie rodzaju żeńskiego z końcówką *~ja*, *~ija*) – celownika i miejscownika, dla czasowników – pierwszej i drugiej osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego, na przykład:

PSHR	<i>Völkel</i> 1981
partija ~e (sg dat lok partiji) f Partie	partija , ~e f Partie
talja ~e (sg dat lok talji) f Taille	talja , ~e f Taille
dowoteměra ć ~m, ~š ip dowotemrě ć ~ju, ~ješ, pret ~ch, – p dowotemrěwa ć ~m, ~š ip vollends absterben, vollends aussterben	dowoteměra ć , ~am, ~aš ip dowotemrě ć , ~ju, ~ješ, p dowotemrěwa ć , ~am, ~aš ip vollends absterben, aussterben
zažalósć ć ~u, ~iš, pret ~ich, ~i p anfangen zu klagen	zažalósć ć , ~u, ~iš, p losjammern

³² T. MEŠKANK, I. ŠERAKOWA, *Wotmołwa na posudkaj*, s. 4.

³³ Bardziej skomplikowana relacja odwołań łączy hasła, które uznano za częściowo synonimiczne, np. w artykule w *skutku* zamieszczono odsyłacze do haseł *woprawdže*, *zadušu wěrnó* oraz *zawěrnó*, z których trzy ostatnie połączone są wzajemnymi odesłaniami, ale w żadnym z nich nie ma odwołania do hasła w *skutku*.

³⁴ T. MEŠKANK, I. ŠERAKOWA, *Wotmołwa na posudkaj*, s. 4.

Bardziej szczegółowe dane o fleksji rzeczownika i czasownika wpływają na większą przydatność PSHR dla użytkowników słabo znających normę literacką, a tym samym, zgodnie z zamierzeniem P. Völkla³⁵, odpowiadają charakterowi słownika popularnego (powszechnie użytecznego).

Podobnie za zgodne z autorską koncepcją słownika należy uznać zmiany wprowadzone w zakresie objaśnień. Wykład semantyczny w PSHR stosowany jest zdecydowanie częściej niż w słowniku z 1981 roku, a językiem objaśnień jest wyłącznie górnołużycki³⁶, na przykład:

PSHR	Völkel 1981
hypertonija ~e (sg dat lok hypertoniji) <i>f med.</i> Hypertonie (powjetšeny krejny čišč, powjetšene napjeće muskła a pod.)	hypertonija , ~e <i>f</i> Hypertonie
kaplo ~a <i>m hist.</i> Kapo (nawjedowacy jaty koncentraciskeho lěhwa)	brak
Nowoseelandsk a ~eje <i>f</i> 1. Neuseeland (skupina kupow w Pacifiskim oceanje); 2. Neuseeland (stat w Pacifiskim oceanje)	Nowoseelandsk a , ~eje <i>f</i> Neuseeland
plachčić a ~i <i>f dim.</i> 1. kleines Laken, kleines Bettuch; 2. kleines Segel; 3. lud. weibleines Kopftuch (džěl narodneje drasty)	plachčić a , ~i <i>f</i> Weibleines Kopftuch (Tracht)

Liczebność i brzmienie przytoczonych w PSHR przykładów połączeń wyrazowych pozostaje zbliżona do stanu z poprzedniego wydania słownika, przy oczywistych różnicach: „Wuchadžišćo za ličbu přikładow je podobnje kaž pola ličby słownikarskich hesłow posledni, 4. nakład Völkeloweho słownika. Ideologisce markěrowane přikłady kaž kolektiw socialistiskeho džěła so hižo njejewja. Rozšěrjenje ličby přikładow je so proporcionalnje z rozšěrjenjom ličby słownikarskich hesłow přewjedło“.³⁷ Dodatkowo w PSHR struktura artykułu hasłowego została uporządkowana poprzez alfabetyczne ułożenie przykładów, niestosowane we wcześniejszej edycji słownika, i ich ewentualny podział według znaczenia:

PSHR	Völkel 1981
dom ~a ~u <i>m</i> 1. Haus, Heim; bydlen-ski ~ Wohnhaus; podružny ~ Mietshaus; prózdniński ~ Ferienheim; tworowy ~ Warenhaus; ~ za seniorow Seniorenheim; Serbski ~ das Haus der Sorben; 2. Dom; Budyski ~ der Bautzener Dom	dom , ~a ~u <i>m</i> Haus; Serbski ~ Haus der Sorben; prózdniński ~ Ferienheim; kulturny ~ Kulturhaus; two-rowy ~ Warenhaus; podružny ~ Mietshaus; kładžity ~ Blockhaus; patriciski ~ Patrizierhaus

³⁵ Zob. 2.2.3.1.

³⁶ Zob. T. MEŠKANK, I. ŠĚRAKOWA, *Wotmołwa na posudkaj*, s. 4; PSHR, s. 7.

³⁷ T. MEŠKANK, I. ŠĚRAKOWA, *Wotmołwa na posudkaj*, s. 4.

PSHR	Völkel 1981
<p>chlostanskji Straf-; ~a komora Straf-kammer; ~a papjerka Strafzettel; ~e jednanje Strafverfahren; ~e pravo Strafrecht; ~e sudnistwo Strafgericht; ~i proces Strafprozess; ~i wusud Strafurteil; ~i zakonik Strafgesetzbuch</p> <p>chorobn y 1. krankhaft; ~y zjaw krankhafte Erscheinung; ~a změna krankhafte Veränderung; 2. Kranken-, Krankheits-; ~a sotra Krankenschwester; ~e zastaranje Krankenversorgung; ~e zawěšćenje Krankenversicherung; ~y lisćik Krankenschein; ~y pad Krankheitsfall</p> <p>wjes wsy <i>f</i> Dorf; na wsy a) auf dem Dorf; b) auf dem Lande; čěkanje ze wsy Landflucht</p>	<p>chlostanskji, ~a, ~e Straf-; ~i zakonik Strafgesetzbuch; ~e prawo;</p> <p>chorobn y, ~a, ~e krankhaft; Kranken-; Krankheits-; ~y zjaw krankhafte Erscheinung; ~a sotra Krankenschwester; ~e awto Krankenauto</p> <p>wjes, wsy <i>f</i> Dorf; na wsy auf dem Dorf; na wsach auf dem Lande</p>

W PSHR oprócz dodatkowych objaśnień i przykładów w szeregu haseł wprowadzono kwalifikatory, a przede wszystkim dawne, niemieckie kwalifikatory zastąpiono górnołużyckimi, na przykład³⁸:

PSHR	Völkel 1981
<p>dejak ~a <i>m</i> (↑ popjelak / walak) <i>cool.</i> Ziegenmelker, Nachtschwalbe</p> <p>fabricěr ować ~uju, ~uješ <i>ip</i> 1. fabrizieren; 2. <i>wobch.</i> fabrizieren, Unsinn stiften</p> <p>hunč o ~a <i>n</i> <i>džěć.</i> Schwein</p> <p>mejemjetanj e ~a <i>n</i> <i>lud.</i> Maibaumwerfen; <i>ale</i> meju mjetać den Maibaum werfen</p> <p>njewodnik ~a <i>m</i> njewodźak ~a <i>m</i> <i>fyz.</i> Nichtleiter</p> <p>póstn y Fast-, Fasten-; ~y dzeń Fasttag; ~y čas (↑ póst) <i>nab.</i> Fastenzeit, Passionszeit</p>	<p>dejak, ~a <i>m</i> <i>zool.</i> Ziegenmelker</p> <p>fabricěr ować, ~uju, ~uješ <i>ip</i> 1. fabrizieren; 2. <i>umg.</i> fabrizieren, Unsinn stiften</p> <p>hunč o, ~a <i>n</i> <i>Kdmd.</i> Schwein</p> <p>mejemjetanj e, ~a <i>n</i> Maibaumwerfen; <i>aber</i> meju mjetać Maibaum werfen</p> <p>njewódnik, ~a <i>m</i> <i>phys.</i> Nichtleiter</p> <p>póstn y ~a, ~e Fast-, Fasten-; ~y čas Fastenzeit, Passionszeit</p>

Modyfikacja ta ma charakter symboliczny, służy podniesieniu prestiżu i poziomu znajomości łużycczynny wśród jej użytkowników, jednak nie zmienia w znaczący sposób pierwotnej budowy artykułu hasłowego.

Wyrazy zapisywane inaczej niż w słowniku z 1981 roku wyróżniono czerwonym kolorem, na wzór niemieckiego słownika Duden. Zmiany w pisowni odnotowano w ten

³⁸ Objasnienia skrótów cytowanych w tabelce: *cool.* (*zool.*) – zoologia, *wobch.* (*umg.*) – język potoczny, *džěć.* (*Kdmd.*) – język dziecięcy, *lud.* – folklorystyka/etnografia, *fyz.* (*phys.*) – fizyka, *nab.* – religijne.

sposób zarówno w hasłach, jak i artykułach hasłowych (synonimy i informacja gramatyczna), co ułatwia korzystanie ze słownika i wprowadzanie normy skodyfikowanej, zgodnie z autorskim zamiarem wyrażonym we wstępie do pierwszego wydania słownika: „Předležacy słownik chce přinošować k stворjenju jednoho važneho přiznamjenja: k jednotności w jeje wužiwanju“.³⁹ Czerwonym drukiem wyróżniono na przykład hasła *branša* (w poprzednim wydaniu: *branža*), *džeński* (dawniej: *dženski*), *essayjowy* (dawniej: *essayowy*), *fagot*, *fagotist* (dawniej: *fagott*, *fagottist*), *Lipščanski* (dawniej: *Lipščanski*) oraz końcówki fleksyjne podawane w artykułach hasłowych, jak *plateau ~wa* (dawniej: *plateau, ~a*) [wyróżnienie moje – B. I.]. Rozwiązanie to jest dla górnołużyckich słowników ortograficznych nowatorskie, ale nie pozostaje w sprzeczności z wcześniejszą koncepcją *Völkla*, ponieważ także w dawniejszych edycjach wprowadzano zmiany w pisowni. Jednocześnie zastosowanie kolorowego druku nie rekompensuje braku nowych zasad ortografii i interpunkcji, których pominięcie⁴⁰ (przy równoczesnym ich stosowaniu w materiale PSHR) jest poważnym odstępstwem nie tylko od modelu *Völkla*, ale i słownika ortograficznego w ogóle.

Nowatorstwo PSHR jest umiarkowane i należy je wartościować pozytywnie nawet w kontekście obranego przez nas kryterium oceny opisu leksykograficznego: zgodności ze sztuką leksykograficzną. Przede wszystkim nie jest to słownik nowy, ale piąte, zmienione i uzupełnione wydanie publikacji z roku 1970. PSHR zatem z pewnością jest zgodny z tradycyjnym i oczekiwanym ujęciem ortografii górnołużyckiej. Zmiany, jakich dokonano w stosunku do poprzednich wydań słownika, wpływają na większą użyteczność i czytelność PSHR, a zarazem przyczyniły się do rozwoju leksykografii łużyckiej, wyznaczając nowe nurty w polityce kodyfikacyjnej i kształtując w użytkownikach słownika umiejętności korzystania z publikacji wciąż dwujęzycznej, ale opartej na języku górnołużyckim.

2.3. Němsko-hornjoserbski słownik noweje leksiki

A. Pohončowa i J. Šoľcina, współautorki NHSNL, podają, że „słownik rozumi so jako pokročowanje resp. dalewjedženje dwuzwjazkowego němsko-hornjoserbskeho słownika, wozjewjehene w lětomaj 1989/1991“.⁴¹ Obydwa dzieła, poza wskazywanymi niżej cechami makro- i mikrostruktury, łączy osoba współautora – H. Jenča, oraz podobny sposób formułowania normatywnego charakteru słownika: NHS „wotbłyščuje [...] džensnišu leksikalisku normu wužiwanjeje hornjoserbščiny, w tym zmysle je słownik normatiwny“⁴², natomiast NHSNL „je normatiwny w tym nastupanju, zo wuchadza z wužiwanja nowego słownictwa w džensnišej praksy spisowneje rěče“.

Ocenę zgodności NHSNL z łużycką tradycją leksykograficzną należy zatem oprzeć na porównaniu z NHS, mimo odrębnego charakteru i objętości obu słowników. Dodatkowym elementem wartościowania NHSNL jest zestawienie z PSHR, często, choć w ograniczonym zakresie, podejmowane przez językoznawców łużyckich.

³⁹ P. VÖLKELE, Hornjoserbsko-němski słownik. Prawopisny słownik hornjoserbskeje rěče, Budyšin 1981, s. 5.

⁴⁰ Zob. 2.2.2.

⁴¹ A. POHONČOWA, J. ŠOĽCINA, Strategije modernizowanja hornjoserbskeho słowoskłada, s. 6.

⁴² H. JENČ, Předślowo k fotomechaniskemu nowočišćej Němsko-hornjoserbskeho słownika 1, [w:] H. JENČ, F. MICHALK et al., Němsko-hornjoserbski słownik, t. I, Budyšin 1989 (Fotomechaniski nowočišć, Budyšin 2007), s. 6.

2.3.1. Źródła słownika

Pochodzenie materiału leksykalnego NHSNL zostało określone we wstępie do słownika oraz w niektórych ujęciach metaleksykograficznych. Słownictwo niemieckie zaczerpnięto przede wszystkim z wybranych nowszych słowników Duden, rzadziej z prasy.⁴³ Dla górnołużyckiej części słownika źródłami były „we wulkej měrje aktualna hornjoserbska publicistika, kotraž je so intensiwnje ekscerpowala, tež zběrki nowinarjow a rozhłosownikow samych su so zatwarili“⁴⁴, dokładniej określone we wstępie do NHSNL, gdzie wymienia się ponadto między innymi korpus elektroniczny powstający w Instytucie Łużyckim. Tym samym słownik nowej leksyki nawiązuje do bazy materiałowej NHS, który „wotpočuje na wobšěrných ekscerpcijach ze serbskeje literatury přitomnosće a młodšeje zańdženosće – źórłow, w kotrychž so moderna hornjoserbska spisowna rěč praktisce nałožuje“⁴⁵ i rozwija ją zgodnie z koncepcją autorów starszego słownika.

Ze względu na częściowo normotwórczy charakter kodyfikacji leksyki górnołużyckiej, niektóre hasła w NHSNL nie pochodzą z żadnego źródła, ale powstały w wyniku ustaleń autorów słownika.⁴⁶

2.3.2. Wstęp i aneksy do słownika

NHSNL, podobnie jak NHS, opatrzone wstępem w górnołużyckiej i niemieckiej wersji językowej oraz wskazówkami dla użytkowników słownika, wyłącznie w języku niemieckim. Pierwsze, dwujęzyczne wprowadzenie ma charakter ogólny, określa zasób leksykalny NHSNL, jego źródła, metody konstrukcji mikro- i makrostruktury, przyczyny i cele powstania oraz powiązanie z NHS. Treść ta odpowiada informacjom podanym we wstępie do NHS.

Podobnie drugie, szczegółowe wprowadzenie ma w NHSNL budowę analogiczną do NHS, zawiera mianowicie dość dokładny wykaz źródeł, informacje na temat uporządkowania haseł oraz objaśnienia składników artykułu hasłowego wraz z przykładami.

Przewaga języka niemieckiego w części wstępnej NHSNL odpowiada zwyczajowi zapoczątkowanemu przez NHS i wydaje się logiczna w przypadku słownika, w którym wyjściowym językiem jest właśnie niemiecki. Powstaje jednak wątpliwość, czy nie byłoby słusznym odwołanie do najnowszej leksykografii górnołużyckiej, a mianowicie wydanego rok przed NHSNL słownika ortograficznego, do którego wprowadzenie, ogólne i praktyczne (szczełogłowe wykresy artykułow hasłowych, zob. 2.2.2.), zostało napisane wyłącznie w języku górnołużyckim. Powtórzenie rozwiązania z PSHR w NHSNL wzmocniłoby dążenia do wykształcenia użytkownika słownika ogólnego (jednójzycznego) łużycczyzny, stanowiące jeden z najbardziej nowoczesnych kierunków łużyckiej polityki językowej, natomiast wstęp w języku niemieckim, zamieszczony w NHSNL, sprzyja zachowawczym tendencjom leksykografii sorabistycznej.

⁴³ Zob. NHSNL, s. 8.

⁴⁴ S. WÓLKOWA, Wo rěčespytnym dźěle po wuńdženju Prawopisneho słownika, s. 439.

⁴⁵ H. JENČ, Předślowo k fotomechaniskemu nowočišćeje Němsko-hornjoserbskeho słownika 1.

⁴⁶ Ibid.: „wostanje pak tež nahladny dźěl hesłow, hdžež su wobdźělarjo sami dyrbjeli wutworić a namjetować ekwiwalenty abo tež posudźować, hač jedna so wo poradženy ekwiwalent“; zob. także: NHSNL, s. 7; B. ITOYA, Działalność normotwórcza w zakresie leksyki górnołużyckiej. Němsko-hornjoserbski słownik noweje leksiki a Rěčny kućik, [w:] Pro Lusatia. Opolskie Studia Łużycoznawcze, t. 6 (2007), s. 35–49; I. ŠĚRAKOWA, Moderne hornjoserbske słownictwo we wužitnym słowniku, s. 222.

Jedynym dodatkiem do NHSNL jest wykaz niemieckich skrótów stosowanych w artykułach hasłowych, zamieszczony również w NHS. Drugi tom dawnego słownika zawiera również czterostronicowy aneks – słowniczek nowej leksyki.

2.3.3. Makrostruktura słownika

2.3.3.1. Zasób haseł słownika

NHSNL zawiera 12 000 leksemów niemieckich, z których większość nie była dotąd ujęta w żadnym słowniku łużycczyzny⁴⁷, a nieliczne zostały zamieszczone we wspomnianym aneksie do drugiego tomu NHS. Hasła zamieszczone w NHS powtórzono w NHSNL jeśli uznano, że artykuły hasłowe wymagają korekty lub rozbudowy, zwłaszcza dodania nowych odpowiedników górnołużyckich.⁴⁸

W zakresie zasobu haseł NHSNL nie jest zatem zgodny z dotychczasowym dorobkiem leksykografii górnołużyckiej, fakt ten znajduje się jednak poza obszarem naszej oceny, ponieważ słownik neologizmów nie powinien zawierać tylko słownictwa wcześniej znormatywizowanego. Należy jednak podkreślić, że autorzy NHSNL w znacznej mierze opierali się na materiale leksykalnym NHS w tym sensie, że ujęli w słowniku te jednostki leksykalne, których dwutomowy słownik nie zawiera lub opisuje w sposób niewystarczający z punktu widzenia użytkownika współczesnej łużycczyzny.

Odrębnym, poruszonym przez nas w innym miejscu⁴⁹ zagadnieniem jest nieczytelność kryteriów doboru słownictwa górnołużyckiego, wynikająca z braku podziału „nowej” leksyki na neologizmy, neosemantyzmy i wyrazy, którym nadano nową formę ortograficzną.

2.3.3.2. Zasady hasłowania

Zgodnie z panującą w leksykografii górnołużyckiej tendencją do zwiększania użyteczności słowników językowych, hasła w NHSNL uporządkowano alfabetycznie i zastosowano odnośniki do powiązanych leksemów, podczas gdy w NHS stosowano także strukturę gniazdową.

W artykułach hasłowych NHSNL zastosowano jednokierunkowe odnośniki do haseł niemieckich uznanych za nadrzędne lub ich poszczególnych znaczeń, na przykład:

ABM-Beschäftigte 1. (der) ABM-přistajeny, přistajeny w ABM **2.** (die) ABM-přistajen|a -eje, přistajen|a -eje w ABM

ABMer ABM(-)nik ↑ **ABM-Beschäftigte 1.**

ABMerin ABM(-)nica, ABM(-)niča ↑ **ABM-Beschäftigte 2.**

ABM-Kraft ABM-m|óc –ocy, ABM(-)ska/ ABM(-)owa móc ↑ **ABM-Beschäftigte**

Odwołanie do innego hasła bywa jedyną treścią artykułu hasłowego, na przykład:

hecklastig zady přečeženy

hinterlastig ↑ **hecklastig**

⁴⁷ Wśród słownictwa nieujętego w NHS wyróżnia się dużą grupę leksemów oznaczających nazwy geograficzne, nazwy mieszkańców danych miast, regionów, państw itp. oraz pochodnych przymiotników, zob.: B. ITOYA, Przebieg procesu kodyfikacji leksyki górnołużyckiej, s. 38; I. ŠĚRAKOWA, Moderne hornjoserbske słownistwo we wužitnym słowniku, s. 222.

⁴⁸ Zasady doboru materiału leksykalnego wyczerpująco opisano w: S. WÖLKOWA, Wo rěčespytnym džěle po wuńdženju Prawopisneho słownika, s. 439.

⁴⁹ B. ITOYA, Przebieg procesu kodyfikacji leksyki górnołużyckiej, s. 37–38.

Osobną i bardzo liczną grupę stanowią odnośniki do NHS, posiadające graficzną postać ↑ *DOW* (Deutsch-obersorbisches Wörterbuch). Hasła, od których odsyła się do NHS, w brzmieniu niemieckim nie uległy zmianie, ewentualna modyfikacja dotyczy wyłącznie górnołużyckiej części artykułu hasłowego, na przykład⁵⁰:

NHSNL	NHS
Sozialfürsorge ↑ <i>DOW</i> <i>auch</i> socialne staraćelstwo	Sozial~ : socialny; [...] ~fürsorge s~e zastaranie [...]

Zastosowanie odnośnika do NHS pozwala na obserwację rozwoju słownictwa górnołużyckiego i dowodzi ścisłej łączności NHSNL z jego poprzednikiem. Niektóre artykuły hasłowe nawet nie zawierają pełnego górnołużyckiego odpowiednika, a jedynie skrót (zbieżny z niemieckim) i odwołanie do NHS (*Sozialversicherung*, *SV*, *AKW*, *Atomkraftwerk*), przykład zastosowania (*Arbeitsgemeinschaft*) lub odsyłacz do NHS w jednym ze znaczeń leksemu, a górnołużycki ekwiwalent tylko dla drugiego znaczenia (*vertretbar*). Czasem jednak pomija się odnośnik do dawniejszego słownika, chociaż dany leksem w nim występuje (*Sozialeinrichtung*). Wszystkie wspomniane przypadki łączenia artykułu hasłowego w NHSNL z NHS ujęto w poniższej tabelce:

NHSNL	NHS
Arbeitsgemeinschaft ↑ <i>DOW</i> ~ der öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten der Bundesrepublik Deutschland · Dżelowe zjednocenstwo zjawnoprawniskich rozhłosowych stacijow Zwjazkoweje republiki Němska, <i>ARD f</i>	Arbeits~ : dżelowy, ... dżela, k dżelu, ... bjezdżelnych, ... wo dżelőškiće; [...] ~gemeinschaft dż~e zjednocenstwo, krużk; założyć krużk na šuli; [...]
AKW <i>AKW m</i> ↑ <i>DOW</i> Atomkraftwerk	Atom~ : atomowy, ... atomow; [...] ~kraftwerk a~a milinarnja; [...]
Atomkraftwerk ↑ <i>DOW</i> <i>auch</i> <i>AKW m</i>	Sozial~ : socialny; [...] ~versicherung s~e zawěšćenje; (<i>Einrichtung</i>) s~a zawěšćenja [...]
Sozialversicherung ↑ <i>DOW</i> <i>auch</i> <i>SV f</i>	
SV 1. (der) <i>SV m</i> ↑ Sportverein 2. (die) <i>SV</i> ↑ Sozialversicherung	
Sozialeinrichtung socialne zarjadnišćo, socialna institucija	vertretbar zastupujomny; hospodarsce ~e wudobywanje płuna; (erträglich) znjesliwy; što w ~ych hranicach dżeržeć
vertretbar 1. ↑ <i>DOW</i> 2. <i>Rechtsw.</i> wuměnlivy, fungibelny ~e Sachen · wuměnlive wěcy	

Korzystanie z NHSNL może być zatem trudne dla osób nieposiadających NHS.

Struktura odsyłaczy zamieszczonych w artykułach hasłowych jest rozbudowana, ale w czytelny sposób oddaje relacje semantyczne pomiędzy danymi leksemami niemieckimi, a na poziomie leksykografii – zależność NHSNL od NHS. Rezygnacja z gniazdowej struktury artykułu hasłowego jest z kolei znaczącym odstępstwem od makrostruktury NHS, natomiast w pełni alfabetyczny porządek słownika i system odnośników

⁵⁰ W przypadku haseł z NHS cytujemy tylko część artykułu hasłowego zawierającą dany leksem, zamieszczony również w NHSNL. Miejsca, w których pomijamy fragment artykułu, oznaczamy [...].

zbliża NHSNL do PSHR, a zatem najnowocześniejszego dzieła górnołużyckiej sztuki leksykograficznej.

2.3.4. Mikrostruktura słownika

Autorzy NHSNL we wstępie do słownika oraz w innych publikacjach⁵¹ deklarują zgodność zapisu materiału leksykalnego z rozwiązaniami zastosowanymi w PSHR⁵², zawartość NHS jest tym samym aktualizowana pod względem ortografii, na przykład:

NHSNL	PSHR	NHS
Computer kompjuter, computer, ličak	computer ~a m (↑kompjuter) Computer kompjuter ~a m Computer; personalny ~ Personal-computer	Computer komputer

Budowa artykułu hasłowego jest odmienna w NHSNL i NHS ze względu na inny sposób uporządkowania leksemów – ściśle alfabetyczny w słowniku nowej leksyki i alfabetyczny, ale z zastosowaniem gniazdowej struktury artykułów hasłowych, w NHS.⁵³ Teoretycznie jedno hasło z dawniejszego, dwutomowego słownika może zawierać kilka haseł uznawanych w NHSNL za odrębne.⁵⁴

NHSNL odróżnia od NHS także wariantywność materiału górnołużyckiego.⁵⁵ Artykuły hasłowe w słowniku nowej leksyki bardzo często zawierają więcej niż dwa górnołużyckie ekwiwalenty leksemu niemieckiego, przy czym nie zawsze wskazywany jest wariant preferowany, ponieważ rozróżnienie stylistyczne górnołużyckich odpowiedników stosowane jest rzadko⁵⁶, na przykład:

Auslagerung wurjadowanje, přeměstnjenje, přeměstnjowanje, přeměšćenje, přeměšćowanje

Blutkrebs rak kreje, krejny rak, *buchspr.* rakowina kreje, krejna rakowina

Gensequenz genowa sekwenca, sekwenca genow, *umg.* gensekwenca

Klapptisch składzomne/składzite/składzenske blido

⁵¹ A. POHONČOWA, J. ŠOŁĆINA, Strategije modernizowanja hornjoserbskeho slowoskłada, s. 9.

⁵² Por. I. ŠĚRAKOWA, Moderne hornjoserbske słownistwo we wužitnym słowniku, s. 223: „Štož nastupa pisanje požčonkow, z dweju abo wjace dželow zestajenych, a pisanje tak mjenowaných hybridnych zestajenkow (jedyn džěl zestajenki je cuzorěčny, tamny serbski), tak běše so w zańdženych lětach w HRK pisanje pak z wjazawku pak jako jeničke słowo pak tež jako dvě słowje (kaž we wuchadneje rěči) diskutowało [...]. 5. nakład Prawopisneho słownika podawa zwjetša wšitke tute możnosće za wuběr. Awtorojo słownika noweje leksiki pak su so z prawom wobmjezowali na *jednu* możnosć pisanja, to je zwjetša hromadźepisanje, dokelž njebě wony wobšěrny temowy kompleks za čas wudźěłanja manuskripta w rěčneje komisiji hišće rozsudzeny“; s. 224: „Wjazba *dž* wobhladuje so w hornjoserbskim alfabeće jako *jedyn* pismik (hlej 5. nakład Prawopisneho słownika na s. 13). Tuž by radzomne było pod hesłom „Muttertag“ pisać takle: *džen dnja mačerje*, nic *d|žen -nja mačerje*“.

⁵³ Zob. 2.3.3.2.

⁵⁴ Na przykład hasło *Sozial*~ w NHS, zob. 2.3.3.2.

⁵⁵ Zob. B. ITOYA, Działalność normotwórcza w zakresie leksyki górnołużyckiej. Němsko-hornjoserbski słownik noweje leksiki a Rěčny kučik, s. 43; B. ITOYA, Przebieg procesu kodyfikacji leksyki górnołużyckiej, s. 36.

⁵⁶ Objasnienia cytowanych kwalifikatorów stylistycznych: *umg.* – język potoczny, *buchspr.* – książkowy.

personalisieren personalizować, na wosobu počahować/wusměrić *p/wusměrjeć*
Presseerklärung nowinske/medijowe wozjewjenje, wozjewjenje w nowinach/za nowiny/před medijemi/za medije
Reanimation reanimacija, reanim(ěr)owanie, (znowa)woźiwjenje
transnational transnacionalny, nadnacionalny, narody přesahowacy | ~e Politik · transnacionalna politika

Współautorki słownika tłumaczą, że „Přez nałożowanje rozdźělnych nominaciskich metodow pokazuje so direktnje kaž tež indirektnje na wšelake możnosće tworjenja nowych słowow [...] Tute postupowanje zwisuje z tym, zo njeje so we wjetšinje přikładow hišće stabilna norma wutworiła“.⁵⁷ Budowa artykułu hasłowego w NHSNL wynika zatem z wariantywności i niestabilności normy użytkowej, a zarazem stanowi odzwierciedlenie warunków funkcjonowania społeczności łużyckojęzycznej, bowiem „Dwurěčny Serb zeznawa pomjenowanja z wobłuka techniki, politiki, gospodarstwa abo kultury najpředy w němčinje a přenjesje je potom do serbšćiny“.⁵⁸ Kodyfikatorzy języka górnołużyckiego proponują zestaw synonimicznych form, często dopiero utworzonych i jeszcze nieobecnych w normie użytkowej, z którego użytkownicy wybiorą wersję najbardziej im odpowiadającą. Działalność normotwórcza tego typu charakteryzuje całą współczesną politykę kodyfikacji łużycczyzny, nie tylko koncepcję omawianego słownika.

Deskryptywny charakter kodyfikacji leksyki, jaki reprezentuje NHSNL, jest szczególnie widoczny w przypadku wyrazów obcych. Artykuły hasłowe zawierają często kilka odpowiedników górnołużyckich dla leksemu niemieckiego będącego zapożyczeniem z języka angielskiego, przy czym ekwiwalenty górnołużyckie są zarówno anglicyzmami, jak wyrazami rodzimymi⁵⁹, na przykład:

Handout handout, předłoha

Boxershorts bokserse/bokserowe cholowčki/shortsy, *umg.* bokershortsy

Small-Talk (wólna) bjesada, smalltalk

Snack zakusk, přikus, snack

Powszechna w artykułach hasłowych NHSNL wariantywność pozostaje zatem w sprzeczności z konstrukcją mikrostruktury NHS, a także PSHR, ale jednocześnie stanowi odzwierciedlenie polityki językowej stosowanej współcześnie w odniesieniu do języka górnołużyckiego, w szczególności leksyki.

Zakres gramatycznego opisu hasel (rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki) jest zbliżony do NHS i, podobnie jak w słowniku dwutomowym, został określony we wstępie do NHSNL. Informacja gramatyczna dotyczy przede wszystkim górnołużyckiej części artykułu hasłowego i pojawia się tylko wówczas, gdy autorzy uznali za konieczną wskazówkę co do poprawnej odmiany leksemu (najrzadziej w przypadku przymiotników) lub walencji czasownika, na przykład:

abschotten zawrěć -ěju/-u *p*, zawěrać | das Land gegen Zuzügler ~ · kraj zawrěć napřečo přichadnikam z wukraja | sich gegen fremde Einflüsse ~ · so zawrěć napřečo cuzym wliwam

abzocken pjenjezy ze zaka čahać [někomu], wo pjenjezy přinjesć *p* [někoho]

⁵⁷ A. POHONČOWA, J. ŠOŁĆINA, Strategije modernizowanja hornjoserbskeho słowoskłada, s. 7.

⁵⁸ Ibid., s. 6.

⁵⁹ Zob. ibid., s. 8.

abundant abundantny, časty, často wustupowacy/so jewjacy

adjustieren adjust(ěr)ować

Christdemokrat křescánski demokrat

Frauenzentrum žónski centr|um, -uma/a, *N. Pl. auch -a*

nachreisen pućować [za někim]

Rohling *EDV* prózdna CD -je, *Sg. auch indekl.*, *N. Pl. -je. N. Du -ji*, prózdna DVD -je, *Sg. auch indekl.*, *N. Pl. -je, N. Du. -ji*

Sinto Sint|o -a *m*, *N. Pl. -ojo*, *Pl. auch -i indekl.* | eine Abhandlung über die Geschichte der Sinti · pojednanje wo stawiznach Sintow, Sinti

Sondermüll wosebite wotpadki *Pl/smjeće Pl.*

W zestawieniu z PSHR informacja gramatyczna w NHSNL jest mniej szczegółowa, nie przytacza się bowiem dodatkowych końcówek fleksyjnych, które zostały ujęte w artykułach hasłowych słownika ortograficznego.⁶⁰

Objaśnienia znaczeń haseł pojawiają się w NHSNL częściej i są bardziej rozbudowane niż w NHS, co należy uznać za rozwinięcie koncepcji słownika dwutomowego, który „ma na polu słownictwa spełnić żądanie za spuścinnym pomocnym środkiem, a to za takim, kotryž je při tuchwilnym stawje slědženja optimalny“.⁶¹ Wykład semantyczny przybiera różne formy. Górnołużyckie odpowiedniki niemieckich haseł słownikowych często mają charakter opisowy, wówczas dodatkowe objaśnienia są zbędne. Wszyscy Łużycanie stosują na co dzień język niemiecki i znają leksemy niemieckie zamieszczone w NHSNL, jednak, w przypadku neologizmów i wyrazów obcych ujętych w omawianym słowniku, nie zawsze w pełni je rozumieją. Łużyccyzna czasem służy do określenia pola semantycznego leksemu przytoczonego w języku niemieckim, na przykład:

Abmelkwirtschaft mlokowe gospodarstwo (bjez plahowanja zwěrjatow)

Altersvorsorge dočasne staranje za starobu/wo rentu

Drogentote 1. (der) na scěhi drogow/drogoweho konsuma zemrěty, smjertny wopor drogow **2.** (die) na scěhi drogow/drogoweho konsuma zemrět|a -eje, smjertny wopor drogow

Hardcover hardcover, kniha z krutej wjazbu/wobalku

Sofortbildkamera polaroidna/polaroidowa kamera, polaroidka, hnydom wobrazy zhotowjaca kamera

Wykład semantyczny, podobnie jak przykłady zastosowania leksemu, pojawia się ponadto w przypadku wyrazów nowych w języku niemieckim, których zakres użycia może być niejasny tak dla Łużycan, jak i dla Niemców, oraz w opisie leksykograficznym nowo utworzonych leksemów górnołużyckich, na przykład:

funkentstören přećiwo rozhłosowym/přijimanskim mylenjam wuhotować *p/ip* | ein funkentstörtes Elektrogerät · elektriski nastroj z wuhotowanjom přećiwo rozhłosowym mylenjam

mega-in mega-in, *neutr.* (na)najaktualniši, jara aktualny | Die Sache ist ~. · Ta wěc je mega-in.

⁶⁰ Zob. 2.2.4. Na potrzebę zamieszczania tych końcówek fleksyjnych wskazuje Šćrakowa, zob. I. ŠĆRAKOWA, Moderne hornjoserbske słownictwo we wužitnym słowniku, s. 222.

⁶¹ NHS, t. I, s. 6.

mega-out mega-out, *neutr.* dospólnje z mody | Diese Musik ist ~. · Tuta hudźba je me-ga-out.

sozialversicherungspflichtig 1. *attr.* k socialnemu zawěšćenju winowaty | ~e Beschäftigte · k socialnemu zawěšćenju winowaći přistajeni **2.** *präd.* jmd. ist ~ · něchtó je winowaty so socialnje zawěšćić

W niektórych wypadkach wydaje się niezrozumiałe, dlaczego akurat przy danym hasle zamieszczono przykład użycia, niejasne pozostaje również kryterium doboru materiału egzemplifikacyjnego⁶², na przykład:

Nutzungskonzept wužiwanski koncept, koncept za wužiwanje | ~ für ein sorbisches Informations- und Touristikzentrum · wužiwanski koncept za serbski informaciski a turistiski centrum

Sitzland sydłowy kraj | Sachsen ist das ~ des Instituts für Sorabistik. · Sakska je sydłowy kraj Instituta za sorabistiku

sorbisch ↑ DOW | Sorbische Volksversammlung von 1989/90 · Serbska narodna zhromadźizna, SNZ *f* | Sorbischer Schulverein e.V. · Serbske šulske towarstwo z.t., SŠT *n* | Sorbischer Künstlerbund e.V. · Zwjazk serbskich wumělcow z.t., ZSW *m*

Być może autorzy NHSNL przy doborze przykładów kierowali się pobudkami i kryteriami pozajęzykowymi, chcąc podkreślić istotne sfery życia narodowego i publicznego Łużyczan po roku 1989 (po przełomie politycznym i wydaniu NHS) oraz zawrzeć w słowniku pewne podstawowe informacje o szeroko rozumianej kulturze łużyckiej.

Przykłady użycia są szczególnie liczne w artykułach hasłowych opisujących leksemy należące do sfery komunikacji językowej zarezerwowanej raczej dla języka niemieckiego, jak polityka, administracja państwowa, organizacje międzynarodowe, na przykład⁶³:

NHSNL	NHS
<p>Bundesministerium Zwjazkowe ministerstwo, BM <i>m</i> ~ der Finanzen · Zwjazkowe ministerstwo finansow ~ der Justiz · Zwjazkowe ministerstwo justicy ~ der Verteidigung · Zwjazkowe ministerstwo zakitowanja [...]</p> <p>deutsch ↑ DOW Deutsche Angestellten-Gewerkschaft · Němske dźěłarnistwo za přistajenych, DAG <i>f</i> Deutsche Angestellten-Krankenkasse · Němska chorobna kasa za přistajenych, DAK <i>f</i> Deutsche Presse-Agentur · Němska nowinska agentura, dpa <i>f</i> Deutscher Caritasverband e.V. · Němski zwjazk Carity z.t. [...]</p> <p>eingetragen zapisany ~er Verein · zapisane towarstwo, z.t. <i>n</i> [...]</p>	<p>brak</p> <p>deutsch něms ki; ~ka rěč, ~ce rěčeć; <i>adv. veralt.</i> po němsku; Deutsche Demokratische Republik Němska demokratiska republika; die d. Sprache němčina; nach d. Art. po němskim; d. sprechen (von einem Sorben, von dem man Sorbisch erwartet) <i>pejor.</i> němcować; d. Lande Němcy <i>pl</i></p> <p>brak</p>

⁶² Zob. także 2.1.

⁶³ W związku z bardzo rozbudowaną strukturą wybranych artykułów hasłowych NHSNL przytaczamy tylko ich fragmenty – każdorazowo w przybliżeniu 25% przykładów związków wyrazowych. Odpowiednie artykuły hasłowe z NHS cytowane są w całości.

europäisch ↑ DOW Europäische Atomgemeinschaft · Europejske atomowe zjednoćenstwo, Euratom Europäische Gemeinschaft · Europejske zjednoćenstwo, EG <i>f</i> Europäischer Gerichtshof · Europejske sudnistwo Europäischer Rat · Europejska rada [...].	europäisch europejski
---	------------------------------

Przytaczane w NHSNL związki wyrazowe, w których występują dane leksemy, znane są Łużyczanom w brzmieniu niemieckim, ponieważ odpowiadają realiom oraz strukturom państwa niemieckiego i opisywane są zazwyczaj w języku urzędowym Republiki Federalnej Niemiec lub, jako nazwy organizacji międzynarodowych, znacznie częściej są przedmiotem zainteresowania mediów ogólnoniemieckich (niemieckojęzycznych), niż łuzycyckich. Teoretyczna, gwarantowana przez prawo saksońskie i brandenburskie dwujęzyczność na terenach zamieszkiwanych przez Łużyczan nie sięga poziomu komunikacji oficjalnej. Wytworzenie odpowiedniej terminologii oraz rozpowszechnianie jej za pomocą publikacji normatywnych i mediów łuzycyckojęzycznych służy wzrostowi prestiżu języka górnołużyckiego i przyczynia się do stabilizacji normy. Szeroka egzemplifikacja we wspomnianych artykułach hasłowych NHSNL jest zabiegiem niestosowanym w NHS, ale zgodnym z powojennym nurtem górnołużyckiej polityki językowej, zmierzającym do wypracowania leksyki specjalistycznej opisującej całość rzeczywistości, w jakiej żyją Łużyczanie.

Skróty i kwalifikatory zastosowane w artykułach hasłowych NHSNL i NHS pochodzą z języka niemieckiego. Lista skrótów przytoczona w NHSNL jest znacznie krótsza, obejmuje wybrane pozycje z analogicznego wykazu w NHS, niektóre w zmienionym zapisie (NHSNL: *Pol.*, NHS: *Polit.* ‘Politik’), oraz dodatkowe skróty odpowiadające typom leksyki zawartej w słowniku nowej leksyki, nieobecnej w dziele dwutomowym (*Bankw.* ‘Bankwesen’; *EDV* ‘elektronische Datenverarbeitung’).

Na ogólnej płaszczyźnie odbioru słownika NHSNL jest ściśle powiązany z NHS. W zakresie hasłowania zgodność NHSNL z górnołużycką sztuką leksykograficzną (NHS) jest tak duża, że słownik trudno uznać za dzieło autonomiczne. Słownik nowej leksyki odpowiada przyzwyczajeniom użytkowników języka, dyskretnie, w sposób dostrzegalny jedynie dla językoznawców, modyfikując metody konstrukcji makro- i mikrostruktury przyjęte w słowniku dwutomowym.

Osobnym zagadnieniem jest wzajemna zależność dwóch najnowszych słowników normatywnych: PSHR i NHSNL. Decyzje normatywne autorów NHSNL stanowią w górnołużyckiej polityce kodyfikacyjnej kolejny istotny etap po publikacji słownika ortograficznego, zostały one podjęte w tym samym zespole, który współpracował przy tworzeniu PSHR, stąd zmiany w ortografii górnołużyckiej sankcjonowane przez „nowego *Völkla*“ przeważnie zostały ujęte w NHSNL. Omawiane słowniki w zakresie kodyfikacji językowej są zatem spójne.

Autorzy słownika nowej leksyki nie nawiązują jednak do rozwiązań zastosowanych w PSHR, które wynikają z takich ogólnych punktów górnołużyckiej polityki językowej, jak uczynienie łuzycyckiej jedynym metajęzykiem w słowniku dwujęzycznym. Pod tym względem analizowane słowniki stanowią odzwierciedlenie różnych tendencji we współczesnej leksykografii łuzycyckiej – PSHR reprezentuje przedsięwzięcia nowatorskie, choć związane z tradycją słownikarstwa górnołużyckiego, natomiast NHSNL należy do nurtu bardziej konserwatywnego.

Na poziomie użyteczności w codziennej komunikacji łużyckojęzycznej PSHR i NHSNL, jako podstawowe słowniki współczesnego języka górnołużyckiego, uzupełniają się i w założeniu autorów powinny być stosowane łącznie⁶⁴, przy czym NHSNL stanowi kontynuację NHS i nie może być od niego oddzielany, natomiast słownik ortograficzny zastępuje poprzednie wydanie *Völkla*.

Bibliografia

- ITOYA BOŽENA, Działalność normotwórcza w zakresie leksyki górnołużyckiej. Němsko-hornjoserbski słownik noweje leksiki a Rěčny kućik, [w:] Pro Lusatia. Opolskie Studia Łużycoznawcze, t. 6 (2007), s. 35–49.
- ITOYA BOŽENA, Przebieg procesu kodyfikacji leksyki górnołużyckiej, [w:] Leksikologiczne přinoški. III. seminar serbskeje słowotwórby. III Seminarium Słowotwórstwa Łużyckiego. Uniwersytet Gdański / Serbski institut 22.–23.6.2007, red. MAŁGORZATA MILEWSKA-STAWIANY, SONJA WÓLKOWA, Budyšin 2008, s. 33–42.
- ITOYA BOŽENA, Dwujęzyczność jako bariera rozwoju górnołużyckiej leksykografii, [w:] Pro Lusatia. Opolskie Studia Łużycoznawcze, t. 7 (2008), s. 114–129.
- ITOYA BOŽENA, Hybrydyzacja słownika ortograficznego w leksykografii górnołużyckiej, [w:] Prace Filologiczne (tom zawierający artykuły z konferencji „II Głosa do leksykografii polskiej“, Uniwersytet Warszawski, 8–9.10.2009 r.), w druku.
- JENČ HELMUT, FRIDO MICHALK, IRENA ŠĚRAKOWA et al., Němsko-hornjoserbski słownik, t. I–II, Budyšin 1989–1991.
- JENČ HELMUT, FRIDO MICHALK et al., Němsko-hornjoserbski słownik, t. I, Budyšin 1989 (Fotomechaniski nowočišć, Budyšin 2007).
- JENČ HELMUT, Zaměr a problemy rěčneje kultury, [w:] Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Serbsčina, red. HELMUT FASKA, Opole 1998, s. 151–161.
- JENČ HELMUT, ANJA POHONČOWA, JANA ŠOŁCINA, Němsko-hornjoserbski słownik noweje leksiki, Bautzen 2006.
- MEŠKANK TIMO, IRENA ŠĚRAKOWA, Wotmołwa na posudkaj (Wystąpienie na zebraniu Górnołużyckiej Komisji Językowej (HRK) 30 kwietnia 2004 r.) [tekst niepublikowany].
- POHONČOWA ANJA, JANA ŠOŁCINA, Strategije modernizowanja hornjoserbskeho słowoskłada, [w:] Rozhlad. Serbski kulturny časopis 57 (2007) 1, s. 5–9.
- STONE GERALD, Hornjoserbsko-jendźelski słownik. Upper Sorbian-English Dictionary, Budyšin 2002.
- ŠĚRAKOWA IRENA, Moderne hornjoserbske słownistwo we wužitnym słowniku, [w:] Rozhlad. Serbski kulturny časopis 59 (2009) 6, s. 222–224.
- ŠOŁCINA JANA, EDWARD WORNAR, Čehodla trjebamy jednorěčny hornjoserbski słownik? [w:] Sprawy łużyckie w ich słowiańskich kontekstach, red. EWA SIATKOWSKA, JERZY MOLAS, Warszawa 1996, s. 15–22.
- ŠOŁTA DUŠAN, Archaizmy w načasnym serbskim słownikarstwje, [w:] Sor@pis (Folia linguistica) 2 (2008) 1, s. 111–140.

⁶⁴ Zob. H. JENČ, Předstowo k fotomechaniskemu nowočišćej Němsko-hornjoserbskeho słownika 1.

- VÖLKEŁ PAWOŁ, Hornjoserbsko-němski słownik: prawopisny słownik hornjoserbskeje rěče. Oborsorbisch-deutsches Wörterbuch, Budyšin 1970.
- VÖLKEŁ PAWOŁ, Hornjoserbsko-němski słownik: prawopisny słownik hornjoserbskeje rěče. Oborsorbisch-deutsches Wörterbuch, 4. wobdź. a synlje rozš. nakł., Budyšin 1981.
- VÖLKEŁ PAWOŁ, Prawopisny słownik hornjoserbskeje rěče. Hornjoserbsko-němski słownik. Oborsorbisch-deutsches Wörterbuch, 5. wobdź. a synlje rozš. nakł., Budyšin 2005.
- WÖLKOWA SONJA, Wo rěčespytnym džěle po wuńdženju Prawopisneho słownika, [w:] Rozhlad. Serbski kulturny časopis 56 (2006) 12, s. 437–442.
- WORNAR EDWARD, K poměrej mjez hornjoserbskimi nominalnymi kompozitami a jich němskimi předłohami, [w:] Lětopis 48 (2001) 1, s. 5–12.
- WORNAR EDWARD, Nowy prawopisny słownik, [w:] Rozhlad. Serbski kulturny časopis 56 (2006) 9, s. 340–341.
- WORNAR EDWARD, Quo vadis, serbska leksikografija?, [w:] Sor@pis (Folia linguistica) 2 (2008) 1, s. 5–18.
- ŽMIGRODZKI PIOTR, Collins Dictionary & Thesaurus, Second Edition, Glasgow: Harper Collins, 2000, s. 1397, [w:] Nowe studia leksykograficzne, red. PIOTR ŽMIGRODZKI, RENATA PRZYBYLSKA, Kraków 2007, s. 123–133.
- ŽMIGRODZKI PIOTR, Słowo – słownik – rzeczywistość, Kraków 2008.
- ŽMIGRODZKI PIOTR, Wprowadzenie do leksykografii polskiej, Katowice 2009.